

Prof. dr. Emine Arifi-BAKALLI

KONTRIBUTI I PROFESOR ALI HADRIT PËR PERIUdhËN NDËRMJET DY LUFTËRAVE BOTËRORE

Periudha ndërmjet dy Luftërave Botërore (1918-1941), ose Periudha e Sistemit të Versajës të konstituuar në Konferencën e Paqes në Paris (1919-1920), shquhet me frymën relativizuese-liberale në

planin shoqëror e kulturor, me zhvillim të hovshëm në planin teknik-teknologjik, me ngritje dhe rënie të mëdha ekonomike, me paraqitjen dhe etablimin shtetëror të ekstremeve politike (diktatura komuniste në Rusi, fashizmi në Itali, nazizmi në Gjermani) etj. Pra, marrë në përgjithësi kjo është periudhë e zhvillimeve të bujshme në të gjitha sferat e jetës njerëzore në Evropë e më gjer. Po

bota shqiptare, cila ishte ajo dhe sa u prekë nga këto zhvillime? Sigurisht që opusi shkencor i profesor Ali Hadrit, që ka të bëjë me këtë periudhë historike jep përgjigje në masë të konsiderueshme në këtë pyetje.

Regjimi komunist në Jugosllavi edhe në periudhën e para Plenumit të Katërt të Partisë Komuniste të Jugosllavisë (Plenumi i Brionëve-1966), pas të cilit u ndie një frymë më liberale politike, në përgjithësi ka qenë tolerant ndaj studimeve kritike që kishin të bënin me “Jugosllavinë borgjeze”, pra me periudhën ndërmjet Dy Luftërave Botërore. Këtë mundësi e shfrytëzoi historiani i ri, Ali Hadri. Ndër studimet e tij të para janë pikërisht ato që kanë të bëjnë me Kosovën përgjatë kësaj periudhe. Këto punime shkencore që filluan të boto-

hen që në gjysmën e parë të viteve 60-ta të shekullit XX¹, kulmuan me sintezën historiografike² me titull: "Pozita dhe gjendja e Kosovës në Mbretërinë e Jugosllavisë (1918-1941)"³. Me plotë gojë mund të thuhet se në këtë rast kemi të bëjmë me një "l'histoire totale", për faktin analiza shkencore praktikisht mbulon zhvillimet në të gjitha segmentet e jetës në Kosovën e asaj kohe.

Ky studim që kryesisht mbështetet në burimet e dorës së parë-ato arkivore jugosllave si dhe literaturën relevante historiografike, në mënyrë shqyrtuese dhe të argumentuar pasqyron se kur është fjala për Kosovën e periudhës 1918-1941, e cila banohej me mbi 70% shqiptarë, më shumë mund të flitet për stagnim të përgjithshëm (kulturore, shoqërore, ekonomik e politik) se sa për ndonjë zhvillim. Sipas profesor Ali Hadrit, regjimi jugosllav i asaj kohe as që ishte i interesuar për ndonjë hap avancues e zhvillimor në çfarëdo rrafshi qoftë "*pasi që zgjidhja e këtyre problemeve do të rrezikonte pozitën e saj (borgjezisë jugosllave-E. B.) hegjemoniste*". Në fakt, regjimi i Beogradit,

¹ Marrëdhëniet agrare dhe lufta e PKJ-së në Kosovë kundër reformës agrare të padrejtë të Jugosllavisë borgjeze, "Përparimi", Prishtinë, 1964, nr. 9-10 ; Pasqyrë e historisë nacionale shqiptare (bashkautor me Millan Perkaj), Prishtinë, 1960; Rrethanat ekonomiko-shoqërore, politike, nacionale dhe kulturore në Kosovë në kohën e Jugosllavisë së vjetër, "Përparimi", Prishtinë, 1965, nr. 1-2; Rrethanat shoqërore, politike, nacionale e kulturore në Kosovë në kohën e Jugosllavisë së vjetër, "Përparimi", Prishtinë, 1965, nr. 3-4; Rrethanat shoqërore, politike, nacionale e kulturore në Kosovë në kohën e Jugosllavisë së vjetër, "Përparimi", Prishtinë, 1965, nr. 5; Disa çashtje nga historia nacionale shqiptare, "Përparimi", Prishtinë, 1966, nr. 9-10; Kosovo u Kraljevine Jugoslaviji, 'Istorijski Glasnik', Beograd, 1967, br. 1-12.

² Në hyrje të këtij punimi profesor Ali Hadri konstaton sa vijon: " Ndërkaq ky studim është rezultat i punës shumëvjeçare që kam bërë në hulumtimin dhe trajtimin e historisë së Kosovës, respektivisht ky studim është sintezë e punimeve të mia mbi Kosovën në kohën e Jugosllavisë borgjeze"

³ Ky studim u botua në revistën shkencore "Gjurmime Albanologjike", Prishtinë, 1968, nr. 2. Studimi ka këtë strukturë përmbajtjesore: Hyrja (f. 163); Pozita gjeografike dhe struktura nacionale e Kosovës (f. 163-164); Gjendja ekonomike e Kosovës (164-173); Çështja sociale dhe rrethanat politike (f. 173-175); Shtypja nacionale e shqiptarëve (175-184); Rrethanat kulturo-arsimore (f. 184-185); Politika e Frontit Popullor dhe Kosova në Luftën mbrojtëse të prillit 1941 (f. 185-190) dhe Konkludimin (f. 190-191).

Kosovën e trajtonte si një “koloni” të vetën, ku “Jugosllavia borgjeze i kishte duart e lira sa i përket shtypjes së shqiptarëve”- konstaton Ali Hadri. Beogradi zyrtar, me shantazh e presion ndaj fuqive të mëdha (në Konferencën e Paqes e më vonë), kishte arritur që shqiptarët të mbesin jashtë skemave juridike, pra pa statusin e minoritetit dhe ata zakonisht evidencoheshin dhe mbuloheshin me sintagmën “*popullsi jo sllave*”⁴. Eliminimi i shqiptarëve apo shpërngulja e shqiptarëve ishte “mision nacional serb”- konkludon profesor Ali Hadri. Çdo hap dhe veprim i Beogradit ishte në funksion të kësaj ideje- këtij qëllimi. Madje, edhe të drejtat qytetare si: e drejta për votim dhe zgjedhje, rekrutimi ushtarak, amnistia, reforma agrare, shkollimi etj., shfrytëzoheshin për presion, përndjekje dhe për thyerjen morale e shpirtërore të shqiptarëve.⁵ Ndërkaq, ushtrimi i terrorit ndaj popullsisë shqiptare nga strukturat shtetërore dhe ato paramilitare-çetnike serbe, nuk pushoi as pas shuarjes së Lëvizjes së armatosur të shqiptarëve dhe as pas eliminimit të të vetmit organizim legal politik të tyre-Xhemjetit, në vitin 1927.

Përmes këtij studimi definohet karakteri i vërtetë i Reformës Agrare (1930), e cila në radhë të parë ishte në funksion të shpronësimit dhe shpërnguljes së shqiptarëve dhe të kolonizimit të Kosovës me element etnik sllav. Por, prof. Ali Hadri nuk e lë pa nxjerrë dhe përfundimin se kjo reformë gjithashtu, “*pati efekt në zhdukjen graduale të marrëdhënieve feudale*” në viset e banuara me shqiptarë brenda Jugosllavisë së asaj kohe.

Në këtë studim, rezistenca e armatosur dhe rezistenca civile e shqiptarëve definohet jo vetëm si reaksion ndaj shtypjes po dhe si strategji politike e shqiptarëve.

Një pjesë tjetër e studimeve shkencore të profesor Ali Hadrit, për periudhën ndërmjet dy Luftërave Botërore, ka të bëjë me Lëvizjen komuniste në Kosovë dhe atë në Shqipëri. E majta në përgjithësi dhe komunizmi në veçanti edhe si teori (marksizmi) edhe si praktikë ka

⁴ Emine Bakalli, Kontributi i Komitetit “MKK” për denoncimin e dhunës dhe mbrojtjen e të drejtave kombëtare e demokratike të shqiptarëve në Jugosllavi, Komiteti MKK, Tiranë, 2004.

⁵ Po aty.

qenë në ngritje të përhershme që nga gjysma e shekullit XIX e deri në vitet e 60-ta të shekullit XX (Internacionalja e Parë, Internacionalja e Dytë, Internacionalja e Tretë, Revolucioni i Tetorit 1917 dhe instalimi i diktaturës komuniste në Rusi, instalimi i sistemit komunist në Evropën Lindore, Lëvizja Komuniste në përgjithësi etj.). Edhe pas Luftës së Dytë Botërore, idetë e majta vazhduan të jenë element me rëndësi në mendimin shkencor dhe shoqëror, madje edhe në Perëndim e sidomos në Paris, ku në vitet 40-60-ta lindën dhe u zhvilluan shkolla të reja historiografike, ndikimi i të cilave u ndie në gjithë globin tokësor. Bota shqiptare nuk mbeti jashtë këtyre ndikimeve, as në planin politik, as në planin shoqëror, as në planin kulturor e as në atë shkencor.

Një studim që spikat jo vetën në mesin e studimeve që kanë të bëjnë me periudhën në fjalë, po dhe në gjithë opusin krijues të profesor Ali Hadrit, pa mëdyshje është monografia me titull “Ali Kelmendi” e botuar në Prishtinë në vitin 1984, në gjuhën serbokroate⁶. Viti i botimit, gjuha si dhe dokumentet autentike të bashkangjitura pjesës bazë të studimit, flasin se ky libër në radhë të parë i dedikohet opinionit shkencor, intelektual po dhe strukturave partiake dhe politike jugosllave. Të gjitha këto kategori politike e shoqërore -sidomos ato serbe, pas vitit 1981 u përf-

Akademik Ali Hadri në mesin e studiuesve

⁶ Kjo monografi ka këtë strukturë përmbajtësore: Hyrje (7-11); Fëmijëria dhe rinia në Kosovë (11-18); Në lëvizjen demokratike-borgjeze (18-24); Në revolucionin e qershorit të vitit 1924 (24-31); Luftëtari më i spikatur i Grupit Komunist të Moskës (31-40); Organizator dhe udhëheqës i Lëvizjes komuniste shqiptare të viteve 30-ta (40-66); Ideator i Lëvizjes punëtore (66-69); Në Lëvizjen antizogiste dhe prijës i fraksionit komunist në Kryengritjen e Fierit të vitit 1935 (69-84); Luftëtar konsekuent i Frontit popullor (84-94); Organizator i vullnetarëve shqiptar në Luftën spanjolle (94-102); Vdekja e hershme (102-107); Vendi dhe roli në historinë e popullit shqiptar, veçanërisht në Lëvizjen komuniste shqiptare (107-113); Rezyme (113-123); Dokumente (123-241).

shinë në fushatën e egër nacionaliste e shoviniste, dhe për të justifikuar masat antishqiptare të zbatuara në kontinuitet nga pushteti serbo-jugosllav, insistonin në idenë për shqiptarët ardhacakë, të dhunshëm, antiserb, “kundërrevolucionarë” dhe element tradicional regresiv.

Profesor Ali Hadri, duke u nisur nga postulati i njohur për siç shkruan ai, lidhjen “*e pazgjidhshme midis luftës për çlirim kombëtar dhe të asaj për çlirim shoqëror*”, përmes portretimit të një komunisti të shquar shqiptar çfarë ishte Ali Kelmendi, me prejardhje nga Peja, pasqyron kontributin e Kosovës në Lëvizjen Kombëtare Shqiptare për lirinë dhe pavarësinë e Shqipërisë. Personaliteti i Ali Kelmendit i vendosur në kontekstet e dhëna historike në Kosovë (Lëvizja Kombëtare, rezistenca ndaj pushtimit të vitit 1912 dhe ripushtimit (1918) serb të Kosovës etj., shquhet, siç konstaton prof. Ali Hadri me “*luftën e pa kompromis për çlirim kombëtar, demokraci dhe drejtësi shoqërore*”.

Përmes këtij personaliteti të shquar i cili merr pjesë aktive në vlimet e mëdha politike në Shqipëri gjatë viteve 1921-1924, si dhe në vitet 30- të shekullit XX⁷, ravijëzohet opoenca politike e kohës në Shqipëri, dhe veçanërisht Lëvizja Komuniste në botën shqiptare. Një ndër konkluzionet që mund të nxirret nga kjo monografi është se Lëvizja komuniste shqiptare si realitet historik, në sajë të angazhimit dhe veprimtarisë së Ali Kelmendit fiton shumë në cilësinë e saj.

Duke u nisur nga konstatimi i profesor Ali Hadrit që në fillim të këtij studimi monografik, se “*rezistenca kundër shtypjes nacionale ka vazhduar pa ndërpre*”, dhe duke pasur parasysh vitin e botimit dhe gjuhën e përdorur, mund të konstatohet me plotë gojë se monografia kushtuar Ali Kelmendit, ka qenë një sfidë jo vetëm për pseudoshkencën serbe po dhe politikën antishqiptare të Beogradit. Në fakt si e tillë kjo monografi merr përmasat edhe të një manifesti patriotik të profesor Ali Hadrit.

Ndërkaq, punimet që kanë të bëjnë me veprimtarinë e Partisë Komuniste të Jugosllavisë dhe Bashkimit të Rinisë Komuniste Jugo-

⁷ Kreu i shtetit shqiptar praktikonte shpallje të amnistisë për të emigruarit politik. Këtë oportunitet e shfrytëzuan një mori “disidentësh” dhe u kthyen në vend. Disa syresh u bënë pjesë e strukturave shtetërore-qeverisëse...

sllave në Kosovë, janë përpjekje për një rikonstruktiv të identitetit historik dhe programit të këtyre subjekteve në relacion me Kosovën dhe shqiptarët. Në fund të fundit, pikërisht përmes kësaj proveniencë mund të pasqyrohet më së miri gjendja e shqiptarëve në Jugosllavinë e ndërmjet dy Luftërave Botërore⁸.

⁸ Histori e popullit shqiptar, Prishtinë, 1970; Linja e Titos-orientimi revolucionar i luftës së BRKJ në Kosovë 1937-1945, "Kosova", Prishtinë, 1970, nr. 8; Kosovo-Istori. Çinjenice o Kosovo, Beograd 1976; Përgjigje vërejtjeve lidhur me tekstet historike të njësive "Shqiptarët" dhe "Marrëdhëniet shqiptaro-jugosllave" në Enciklopedinë e Jugosllavisë, "Kosova", Prishtinë, 1982, nr. 11; Pozita e popullit shqiptar në Mbretërinë Jugosllave, Histori e popullit shqiptar II, Prishtinë, 1969; Kritikë Historiografike, Shkup, 1973.

Përfundime:

- Sikurse që studimi objektiv i një figure historike mund të bëhet vetëm duke e vendosur atë në kontekstin e dhënë historik, apo siç thotë prof. Ali Hadri “në totalitetin shoqëror të kohës”, po ashtu edhe kontributi i mirëfilltë dhe përmasat e një shkencëtari-historiani mund të vlerësohen drejt vetëm duke e vendosur atë në kontekstin “e vetëdijes së përditshme historike” të kohës në të cilën ai veprimi.

- Profesor Ali Hadri, me punimet shkencore që kanë të bëjnë me periudhën 1918-1941, dhe konkretisht sintezën e tij gjithëpërfshirëse për Kosovën, hapi shtigje dhe trasoi rrugë për studime të reja dhe për historianët e rinj pas tij.

- Sa do që motivi për përzgjedhjen e temave, pra dhe këtyre që kishin të bënin me periudhën ndërmjet dy Luftërave Botërore, nuk ishte vetëm dhe thjeshtë “një kureshtje objektive”(Frojdi), po dhe interes nacional e shoqëror, ai me etikën dhe kulturën profesionale, me zbatimin e standardeve të larta shkencore, asnjëherë nuk lejoi që të rrëshqet në skemat utilitariste.

- Edhe këto studime janë dëshmi se prof. Ali Hadri, që në fillimet e punës hulumtuese-shkencore ka pasur “vetëdijen e duhur shkencore për kuptimin e historisë” (Hegeli).

- Prof. Ali Hadri ishte shumë i përkushtuar në hulumtimet shkencore dhe i ndërgjegjshëm për përgjegjësinë institucionale (ai kishte përmasat e një institucioni) për të rënë në kurthet e subjektivizmit.

- Historiografia kosovare pikërisht me Ali Hadrin fitoi “personalitet”, dhe u bë realitet i prekshëm dhe imponues.

- Punimet shkencore të profesor Ali Hadrit, që kanë të bëjë me periudhën midis dy Luftërave Botërore, janë pjesë konstituive e historisë së mendimit historik shqiptar të shekullut XX, (historiografisë së kësaj kohe). Por mund të thuhet se në shumë aspekte këto punime janë aktuale edhe sot e kësaj dite.

SUMMARY

PROFESSOR ALI HADRI'S CONTRIBUTE ON PERIOD BETWEEN TWO WORLD WARS

Just as the objective study of a historic figure can be established through placing him in particular historic context, or as Professor Ali Hadri said, in "social totality of a time"; also the proper contribution and dimension of a historian could be fairly valued, only through the context of "historic daily conscience" of time in which he worked.

Professor Hadri with his professional work on period in between 1918-19 and specifically his all-inclusive synthesis on Kosova, opened paths and set ways of new studies for future historians.

Although, his motive on selection of topics, including ones of between two World Wars, wasn't only a simple "objective curiosity", but a national and social interest, Hadri with professional ethics and culture applied high scientific standards, and he never allowed slipping into utilitarian schemes.

These studies confirm that Professor Ali Hadri, since the beginnings of his research work had "proper scientific conscience of comprehending history" (Hegel).

Professor Hadri was dedicated in doing research and aware of his institutional responsibility to avoid falling into clutches of subjectivity.

Albanian historiography won a personality, precisely with Ali Hadri, who made it a tangible and compelling reality.

Ali Hadri's professional work which dealt with period between two World Wars, are a constitutive part of Albanian historical thinking of 20 century, and in many respects these pieces still remain an actuality.